

UYGHUR ARASTIRMA ENSTITÜSÜ
ئۇيغۇر تەتقىقات ئىنستىتۇتى
UYGHUR RESEARCH INSTITUTE

شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېزا ئىگىلىكى ۋە ئائىلە دېھقانچىلىقى

AGRICULTURE AND FAMILY FARMING IN EAST TURKISTAN

بىلال نىزام | Bilal NIZAM

تەھرىرى: ئادىلجان ئەرئۇيغۇر Editor: A.ERUYGUR

لايىھەلىگۈچى: ئا. ئاقھۇن Design: A.AKHUN

بىرىنچى نەشرى: 2020 - يىلى ئاۋغۇست First Edition: August 2020

ISBN: 978-1-7770498-2-9

Copyright©Uyghur Research Institute 2020

ئۇيغۇر تەتقىقات ئىنستىتۇتى نەشر قىلدى

Published By Uyghur Research Institute

تەكلىماكان ئۇيغۇر كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلىدۇ.

ئىستانبۇلدا بېسىلدى | Printed in Istanbul

بۇ كىتاب شەرقىي تۈركىستاندىكى بارلىق ئۇيغۇر دېھقانلىرىغا، شۇنىڭدەك
2020 - يىلى كوۋىد - 19 ۋىروسى سەۋەبىدىن ھاياتىدىن ئايرىلغان بارلىق
كىشىلەرگە بېغىشلاندى.

This book dedicated to the Uyghur farmers in East Turkistan,
and the victims of the COVID - 19 pandemic in 2020.

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 7

بىرىنچى بۆلۈم: شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېزا ئىگىلىكى

بىرىنچى باپ: شەرقىي تۈركىستان يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئالاھىدىلىكى 11

1.1 بوستان يېزا ئىگىلىكى 11

1.1.1 شەرقىي تۈركىستاندىكى بوستانلىقلار 11

1.1.2 بوستان يېزا ئىگىلىكى 24

1.2 سۇغىرىش ئىشلىرى 33

1.3 چارۋىچىلىقنىڭ ئالاھىدىلىكى 35

ئىككىنچى باپ: شەرقىي تۈركىستاندىكى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋە

باشقۇرۇش گەۋدىسىنىڭ ئۆزگىرىشى 41

2.1 ئائىلە دېھقانچىلىقىنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان ھەمكارلىق

گۇرۇپپىسىنىڭ بارلىققا كېلىشى 41

2.1.1 يەر ئىسلاھاتى 41

2.1.2 يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدىكى ئۆزئارا ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى 44

2.2 يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى كوپىراتىپلاشتۇرۇش 45

2.3 خەلق كوممۇناسى تۈزۈلمىسى ئاستىدىكى يېزا ئىگىلىك

ئىشلەپچىقىرىشى 48

2.3.1 خەلق كوممۇناسىنىڭ بارلىققا كېلىشى 48

2.3.2 خەلق كوممۇناسىنىڭ تۈزۈمى 50

2.4 ئائىلە دېھقانچىلىقنىڭ يولغا قويۇلىشى 54

2.4.1 خەلق كوممۇناسىنىڭ يىمىرىلىشى ۋە ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت

تۈزۈمىنىڭ يولغا قويۇلىشى 54

2.4.2 ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئاستىدىكى ئائىلە

- 58..... دېھقانچىلىقى
- 2.5 ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئاستىدىكى كۆپ خىل
- 58..... دېھقانچىلىق گەۋدىسىنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشى
- 63..... ئۈچىنچى باپ: شەرقىي تۈركىستاننىڭ تېرىقچىلىقى
- 3.1 دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى ۋە تېرىقچىلىق
- 63..... قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزگىرىشى
- 3.2 ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش
- 66..... 3.2.1 بۇغداي
- 73..... 3.2.2 كۆممىقوناق
- 77..... 3.2.3 شال
- 77..... 3.2.4 باشقا ئاشلىق زىرائەتلىرى
- 78..... 3.3 پاختا ئىشلەپچىقىرىش
- 81..... 3.4 مايلىق ئىشلەپچىقىرىش
- 84..... 3.4.1 قىچا
- 86..... 3.4.2 زىغىر
- 87..... 3.4.3 ئاپتاپپەرەس
- 88..... 3.4.4 زاراڭزا
- 89..... 3.5 قىزىلچا ئىشلەپچىقىرىش
- 91..... 3.6 كۆكتات ئىشلەپچىقىرىش
- 92..... 3.7 قوغۇن - تاۋۇز ئىشلەپچىقىرىش
- 95..... 3.8 ئىقتىسادىي زىرائەتلەر تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ ئېشىپ بېرىشى ۋە
- 95..... ئاشلىق مەسىلىسى
- 103..... تۆتىنچى باپ: شەرقىي تۈركىستان تېرىقچىلىقىنىڭ رايون خاراكتېرلىكى
- 107..... 4.1 ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرى
- 107..... 4.1.1 تارىم ئويمانلىقى ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش بازىسى
- 111..... 4.1.2 جۇڭغار ئويمانلىقى ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش بەلۋاغى

- 4.1.3 ئىلى دەريا ۋادىسى ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش بازىسى 112
- 4.2 مايلىق ئىشلەپچىقىرىش بازىسى 114
- 4.3 پاختا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى 117
- 4.3.1 تارىم ئويمانلىقىنىڭ غەربىي - جەنۇبىدىن غەربىي - شىمالغىچە بولغان پاختا ئىشلەپچىقىرىش بەلۋىغى 117
- 4.3.2 تۇرپان ئويمانلىقى پاختا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى 119
- 4.3.3 جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى پاختا ئىشلەپچىقىرىش بەلۋىغى 120
- 4.4 قىزىلچا بازىسى 121
- 4.5 قوغۇن - تاۋۇز بازىلىرى 124
- 4.6 خاسلىققا ئىگە دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى بازىلىرى 127
- 4.6.1 پەمدۇر ئىشلەپچىقىرىش بازىسى 127
- 4.6.2 قىزىلمۇچ بازىسى 129
- 4.6.3 ئالقات ئىشلەپچىقىرىش بازىسى 132
- 4.7 مېۋە ۋە ياڭاق ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرى 133
- 4.7.1 ئالما ئىشلەپچىقىرىش بازىسى 133
- 4.7.2 نەشپۈت ماكانى 135
- 4.7.3 شاپتۇل ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرى 136
- 4.7.4 ئۆرۈك ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرى 138
- 4.7.5 ئۈزۈم ماكانى 139
- 4.7.6 چىلان بازىسى 141
- 4.7.7 ياڭاق ئىشلەپچىقىرىش بازىسى 143
- بەشىنچى باپ: شەرقىي تۈركىستاننىڭ چارۋىچىلىقى 145
- 5.1 چارۋا سانىنىڭ كۆپىيىشى 145
- 5.2 چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى 148
- 5.3 چارۋا بېقىشنىڭ رايون خاراكتېرلىكى 150

- ئالتىنچى باپ: يېزا ئاھالىسىنىڭ كىرىمى ۋە يېزىلاردىكى نامراتلىق 157
- 6.1 يېزا ئاھالىسىنىڭ كىرىمى 157
- 6.2 يېزىلاردىكى نامراتلىق 159
- 6.3 يېزىلاردىكى ئېشىنچە ئەمگەك كۈچى مەسىلىسى 165

ئىككىنچى بۆلۈم: شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئائىلە دېھقانچىلىقى

- يەتتىنچى باپ: غۇلجا ناھىيەسىنىڭ يېزا ئىگىلىكى 175
- 7.1 غۇلجا ناھىيەسىنىڭ يەر شەكلى ۋە كىلىماتى 175
- 7.2 تېرىلغۇ يەر مەيدانى ۋە ئوتلاقلىرى 177
- 7.3 سۇ مەنبەسى 179
- 7.4 يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى 181
- 7.4.1 غۇلجا ناھىيەسىنىڭ تېرىقچىلىقى 181
- 7.4.2 غۇلجا ناھىيەسىنىڭ چارۋىچىلىقى 184
- سەككىزىنچى باپ: تەكشۈرۈلگەن دېھقان ئائىلىلىرىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى 189
- 8.1 تەكشۈرۈش ئۇسۇلى ۋە تەكشۈرۈش ئوبيېكتى بولغان كەنتلەرنى تاللاش 189
- 8.1.1 تەكشۈرۈش ئوبيېكتى بولغان كەنتلەرنى تاللاش 189
- 8.1.2 تەكشۈرۈش ئوبيېكتى بولغان دېھقان ئائىلىلىرىنى تاللاش 190
- 8.2 تەكشۈرۈلگەن كەنتلەرنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى 190
- 8.2.1 دادامتۇ كەنتى 190
- 8.2.2 يۇقارقى تۇرپان يۈز كەنتى 193
- 8.2.3 بەشكۆرۈك كەنتى 194
- 8.2.4 دولان دېھقانچىلىق مەيدانى 194
- 8.3 دېھقان ئائىلىلىرىنىڭ تېرىلغۇ يەر مەيدانى 195
- 8.4 دېھقان ئائىلىلىرى ئىلكىدىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنا -
سايمانلىرى 203

204	8.5 تېرىقچىلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار
209	توققۇزىنچى باپ: ئائىلە دېھقانچىلىقى
209	9.1 دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى
214	9.2 زىرائەتلەرنى تېرىش شەكلى
218	9.3 چارۋا بېقىش
218	9.3.1 چارۋا تۈرى ۋە كۆلىمى
226	9.3.2 چارۋا بېقىش شەكلى
227	9.4 مېۋە ئىشلەپچىقىرىش
	9.5 تېرىقچىلىق بىلەن چارۋا بېقىش بىرلەشتۈرۈلگەن ئائىلە
230	دېھقانچىلىقى
234	9.6 چارۋىچىلىق بىرلەشتۈرۈلگەن دېھقانچىلىقنىڭ ئەھمىيىتى
	ئونىنچى باپ: دېھقان ئائىلە ئەزالىرىنىڭ خىزمەت ئەھۋالى ۋە كىرىم
237	قۇرۇلمىسى
237	10.1 ئائىلە باشلىقى ۋە جۈپىنىڭ خىزمەت ئەھۋالى
240	10.2 ئائىلە ئەزالىرىنىڭ خىزمەت ئەھۋالى
244	10.3 دېھقان ئائىلىلىرىنىڭ كىرىم قۇرۇلمىسى
253	ئون بىرىنچى باپ: ئائىلە دېھقانچىلىقى دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلىلەر
253	11.1 دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىغا بازار تېپىش مەسىلىسى
255	11.2 ئائىلىلەردە چارۋا - مال بېقىشنىڭ چەكلىكلىكى
258	11.3 ئوتلاقلاردا چارۋا - مال بېقىشنىڭ چەكلىكلىكى
259	11.4 دېھقان ئائىلىلىرىنىڭ يۈكى
261	11.5 يېزىلاردىكى ئېشىنچە ئەمگەك كۈچى مەسىلىسى
265	ئىزاھات
287	پايدىلانغان ماتېرىياللار
295	رەسىملەر ھەققىدە

كىرىش سۆز

1949 - يىلى كوممۇنىست خىتاي شەرقىي تۈركىستان (ئۇيغۇرىستان) نى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، مەزكۇر زېمىندا ئاتالمىش «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى» تەسىس قىلىنىپ بۈگۈنگە كېلىدۇ. 1949 - يىلىدىن كېيىن، شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېزا ئىگىلىكى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت پىلانى ۋە يېزا ئىگىلىك سىياسەتلىرىنىڭ رامكىسى ئىچىدە راۋاجلىنىپ بېرىشقا مەجبۇر بولىدۇ. دېمەك، شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېزا ئىگىلىكىمۇ خىتاي دۆلىتى ئۆز تېررىتورىيىسى ئىچىدىكى ئۆلكىلەرگە ئوخشاش 1950 - يىللاردىكى يەر ئىسلاھاتى ۋە يېزا ئىگىلىكىنى سوتسىيالىزىملاشتۇرۇش، شۇنىڭدەك 1970 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن كېيىنكى يېزا ئىگىلىك ئىسلاھاتى قاتارلىق تارىخىي دەۋرلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزىدۇ.

بۇ كىتاب، كەڭ ئوقۇرمەنلەرنى يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان تارىخىي دەۋرلەردىكى، بولۇپمۇ خىتاي دۆلىتىنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىدىن كېيىنكى شەرقىي تۈركىستان يېزا ئىگىلىكى ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىرىپ بېرىشى، شۇنىڭدەك 1980 - يىللاردىن كېيىن يولغا قويۇلغان ئائىلە دېھقانچىلىقىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىدىن خەۋەردار قىلىش مەقسىتىدە يېزىپ چىقىلدى. ئېنىقكى، مەزكۇر كىتاب ھەرگىزمۇ شەرقىي تۈركىستان يېزا ئىگىلىكىنىڭ مۇكەممەل توپلىمى ئەمەس، بەلكى شەرقىي تۈركىستان يېزا ئىگىلىكىنىڭ تېرىقچىلىقى، چارۋىچىلىقى ۋە دېھقانلار ئىقتىسادىغا مۇناسىۋەتلىك تەرەپلىرى نۇقتىلىق ھالدا قىسقىچە تونۇشتۇرۇلغان ئەسەردىن ئىبارەت. شۇ سەۋەبتىن، مەزكۇر كىتاب مەزمۇن جەھەتتىن ئىككى بۆلۈمگە بۆلۈنىدۇ. بىرىنچى بۆلۈمدە، شەرقىي تۈركىستان يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئالاھىدىلىكى، ئىشلەپچىقىرىش تۈزۈلمىسىنىڭ ئۆزگىرىپ بېرىشى، تېرىقچىلىق ۋە چارۋىچىلىق ئەھۋالى، دېھقانچىلىقنىڭ رايون خاراكتېرلىكى، شۇنىڭدەك دېھقانلارنىڭ كىرىمى ۋە دېھقانلار ئارىسىدىكى نامراتلىق مەسىلىسى قاتارلىقلار ستاتىستىكىلىق ماتېرىياللار ئارقىلىق تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈلىدۇ. ئىككىنچى بۆلۈمدە، ئاپتونومنىڭ 1990 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا

غۇلجا ناھىيەسىنىڭ يېزىلىرىدا ئېلىپ بارغان نەق مەيدان تەكشۈرۈشى ۋە مۇناسىۋەتلىك تەتقىقات نەتىجىلەرگە ئاساسەن، شەرقىي تۈركىستاندىكى ئائىلە دېھقانچىلىقىنىڭ نۆۋەتتىكى ئومۇمىي ئەھۋالى ۋە دېھقان ئائىلىلىرى دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلىلەر ئۈستىدە ئانالىز ئېلىپ بېرىلدى.

كۆپچىلىككە ئايان بولغىنىدەك، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېزا - قىشلاقلىرىدىكى دېھقان ئائىلىلىرىگە ئائىت ستاتىستىكىلىق ماتېرىيال ۋە مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلارغا ئىگە بولۇش ئىنتايىن قىيىن ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. شۇ سەۋەبتىن، مەزكۇر كىتاب شەرقىي تۈركىستان دېھقانلىرىنىڭ بۈگۈنكى كۈندىكى ئەمەلىي ئەھۋالىنى تولۇق يورۇتۇپ بېرەلمىگەن بولۇشى مۇمكىن. شۇنداقىمۇ، ئاپتور مەزكۇر كىتابتا مۇزاكىرە قىلىنغان دېھقان ئائىلىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى ئارقىلىق، نۆۋەتتىكى ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ ئائىلە دېھقانچىلىقى ۋە ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىنى چۈشىنىپ يېتىشنىڭ ئانچە قىيىن ئەمەسلىكىگە تامامەن ئىشىنىدۇ.

ئاپتور

2020 - يىلى ماي